

MADAI SÁNDOR*

A tájékoztatási kötelezettség megsértésének büntetőjogi alapkérdései

I. Bevezetés

A tájékoztatás köznyelvi értelemben kétirányú folyamat, a tájékoztató fél átadja az információt, míg a tájékoztatott fél – ideális esetben – átveszi az információt. A tájékoztatás a jogban számos formában manifesztálódik, s különböző csatornákon történhet. Már régóta tudjuk, hogy a nyelv teremtett entitás. Minden valamelyest, akár a legminimálisabban szocializálódott állati vagy emberi társulás ahhoz, hogy az adott közösségben kontaktust, s majd ideális esetben együttműködést tudjon kialakítani, valamilyen jelrendszert kénytelen megalkotni. Igaz ez tehát az emberek csoportjaira – modern fogalmunkkal: társadalom – is. A nyelv mint jelrendszer az adott társadalom által, annak igény szintje, képességei, lehetőségei és számos más, akár belső, akár külső befolyásoló körülmény által determináltan kialakított csatorna, s ilyen értelemben teremtett rendszer.

A jog szintén teremtett entitás. A társadalom egy meghatározott fejlettségi fokán kénytelen bizonyos életviszonyokat szabályozni, vagyis a társadalom tagjai, illetve a résztvevői közötti viszonyrendszert absztrahálni, s a jogalkotó által elvárt minta követésére késztetni, kényszeríteni a jogalanyokat. Az adott társadalom szóbeli korszakában ez a minta, vagyis az elvárt magatartások rendszere, a jogalkotásban résztvevők vagy hozzájuk közelállóak számára elérhető. Az így alkotott – teremtett – jog feltételezi tehát a nyelvet, mint olyan közeget, amely közvetíti a jogalkotó és a jogalanyok között. Ebből következik az, hogy a jog létének előfeltétele a nyelv, hiszen anélkül nem válna megismerhetővé a jogként létrehozott magatartási szabály.

A joggal mint egyre inkább önálló területtel szakemberek, erre a területre specializálódott személyek – jogászok – kezdtek foglalkozni. Mint minden önálló társadalmi csoport, megpróbálták – a jelek szerint sikerrel – a saját nyelvi közeget kialakítani, erősítve az összetartozás érzését, s megnehezítve a kívülállók bepillantását e közegebe. A jog terminológiája tehát egyre inkább elvált a hétköznapi terminológiájától, s a korábban az összekapcsolásra hivatott nyelv egyre inkább annak gátja, akadályozó tényezője lett. E körülmény a jogtudomány további differenciálódásával, vagyis a jogágak

* egyetemi docens, Debreceni Egyetem

kialakulásával egyre inkább erősödött, s újabb és újabb nyelvi jelenségek váltak az adott tudományterületet művelők mindennapjainak részévé. A nyelv tehát a jog „életében” alapvető fontosságú, s olyan kiemelt esetekben még ennél a szerepnél is fontosabb, amikor a jogalanyokat együttműködésre, kooperációra kényszeríti, s ennek keretein belül valamely jogalany számára írja elő az együttműködést tájékoztatási kötelezettség – mint az együttműködés egy sajátos formája – keretében. E kooperáció ideális esetben a jog parancsának megfelelően zajlik le, olykor azonban e kötelezettség teljesítése nem felel meg a jogalkotó elvárásának. A büntetőjog számára utóbbi esetkör lehet érdekes, azonban miként majd látni fogjuk, közel sem biztos, hogy minden esetben intenzív érdeklődést mutat a büntetőjog a tájékoztatási deficit iránt.

A tájékoztatási kötelezettség megsértése megjelenhet egyfelől kifejezetten büntetőjogi relációban a Büntető Törvénykönyvben, másfelől előfordulhat más jogágban, azonban ennek van – pontosabban lehet – büntetőjogi kihatása, harmadrészt más jogágban előforduló tájékoztatási kötelezettség is létezik, amely a büntetőjog számára közömbös. Az első esetkör tekintetében elmondhatjuk, hogy ennek keretében büntetőjogi jogviszonyon is alapul a tájékoztatási kötelezettség, azaz a büntető törvény egy-egy különös részi tényállás esetében mint elkövetési magatartást kodifikálja a nem, vagy nem megfelelő tájékoztatást. A második csoportba az olyan esetek sorolhatóak, amelyek a más jogágbeli norma – jellemzően, bár nem kizárólagosan polgári jogi norma – által meghatározott tájékoztatási kötelezettségen alapulnak, azonban azok megsértése esetén – a különös törvényi tényállás elkövetési magatartásának kellően absztrakt megfogalmazásával – alkalmasak lehetnek a bűncselekmény megállapítására; például a szerződés lényeges körülményeire vonatkozó téves tájékoztatás alkalmas lehet a csalás megállapítására. A harmadik esetkör lényegét tekintve azt a kört fedi le, amikor a más jogágbeli norma előírja a tájékoztatási kötelezettséget, de ennek a megsértése általában semmilyen büntetőjogi felelősséget nem alapoz meg; így például az egyik szerződő fél lakcímének/székhelyének megváltozása – az egyébként jogszabály- és szerződésszerű teljesítés esetén – teljességgel irreleváns a büntetőjog számára.

Rendszertani szempontból azonban a második esetkört meg kell különböztetni az explicit büntetőjogi kodifikáltságú tájékoztatás nem teljesítésétől, hiszen ebben az esetben a büntetőjogi norma tulajdonképpen egy sajátos keretdiszpozíció segítségével szankcionálja – olykor bizonyos büntetőjogi többletfeltételek fennállása esetén – a más jogágbeli norma-sértést. Jelen tanulmányban azokra a tájékoztatási kötelezettség-sértési esetekre kívánunk koncentrálni, amelyeket a jogalkotó a büntető törvénykönyvben nevesít.

II. A büntetőjogilag releváns tájékoztatási kötelezettség megsértésének közös jellemzői

Az alábbiakban törekszünk áttekinteni a büntetőjogi szempontból relevanciával bíró tájékoztatási kötelezettség-sértéseket, pontosabban elsőként azok közös jellemzőit. Ezek közül talán elsőként említendő az, hogy minden esetben kizárólag formális büntetni rendeltségről beszélhetünk, azaz a büntetőjog semmilyen utalást nem tesz a tájékoztatási kötelezettség tartalmára vonatkozóan, s arra pedig különösen nem, hogy ezek milyen jellegű megszegése minősül már kriminális cselekménynek. Ez azért is fontos – és in-

goványos – kiindulópont, mert az ilyen sajátos keretdiszpozíciók esetében mindig különös gonddal kell vizsgálnunk azt, hogy – keretdiszpozíció mivoltuk ellenére – megfelelnek-e a nullum crimen/nulla poena sine lege certa elvnek?¹ Márpedig ha nem tudjuk azt megmondani a bűncselekmény elkövetése előtt, hogy mely tájékoztatási kötelezettség megsértése, illetőleg annak milyen mélységű/mértékű/jellegű megsértése von maga után büntetőjogi felelősségre vonást, akkor azt kell mondanunk, hogy nem felel meg az anyagi jogi legalitás alapelvi szintű követelményébe tartozó, fent említett elvárásának. Márpedig valljuk meg: egyáltalán nem biztos, hogy minden tájékoztatási kötelezettség esetén tudunk egyértelmű választ adni a kérdésre, hogy melyik kötelezettséget és milyen mértékben sérthetem meg – s van-e ennek mérlegetelésére egyáltalán elvi lehetőség –, hogy a büntetőjog ne mutasson intenzív érdeklődést a magatartás iránt. Persze felmerül az is kérdésként, hogy lehet-e ilyen mércét felállítani az említett probléma kapcsán, mert-hogy kellene az nem vitás... Mondhatjuk-e esetleg azt, hogy az ilyen jellegű tényállások kapcsán áttörhető az egész jogágot átható törvényesség elve? Vagy azt kell mondanunk, hogy nem törhető át, hiszen ezen alapelvet (is) minden tényállás esetén érvényesülő kritériumként kell felfognunk? Általánosságban azt mondhatjuk, hogy konkrétan meg nem határozott tájékoztatás akkor megfelelő, ha a megjelölt terjedelemben, a megjelölt tárgyra vonatkozik, valamint a megjelölt alanyak és megfelelő időben történik.

Egy bírósági döntés sajátos szempontból, a tájékoztatás minőségére, tartalmára vonatkozó fejtegetése kapcsán egy olyan messzire mutató irányt jelölt ki, amely végül nem talált egyértelmű és széleskörű támogatottságra sem az elméletben, sem a gyakorlatban, holott elvi jelentősége és akceptálható megközelítése miatt már réges-régen egységes és egyértelmű gyakorlatot kellett volna, hogy eredményezzen.² A döntés az 1990-es évek Magyarországon rendkívül népszerű „slágercikkhez” kapcsolódik, amelynek központi eleme az ún. „simogatós Buddha” volt. Az elkövetők az ország területén meghatározott címekre összesen 250 000 db termékismertetőt küldtek szét megrendelő lappal együtt. A termékismertető első és utolsó oldalán található grafikai ábra Buddhát kisebb szobor alakjában jelenítette meg, amely a termékismertető szerint „aranyozott”, „szinte élő” és „valódi műalkotás”, amelynek misztikus hatalma van, aki birtokolja, azt pénzhez juttatja. A „simogatós Buddháért” a vádlottak 1950 Ft-ot kértek postai utánvétellel. A gazdasági társasághoz 20 419 megrendelés érkezett, amelyért a megrendelőknek 61,80 Ft önköltségű, horgany ötvözet alapanyagú, sárga, lakkozott felületű, 5 cm nagyságú domborított medált küldtek, amelynek a felülete 1 Ft értékű, 0,0012 gr aranyat tartalmazott. Az elsőfokú bíróság álláspontja szerint tényként volt megállapítható, hogy a Buddháról készült grafikai ábra térhatásában szoborra utal, és nem volt látható a függő rész a fejnél, ami a medált egyértelművé tette volna. A terméket következetesen Buddhának nevezte a

¹ „A tényállásnak, a diszpozícióknak garanciális jelentőségük van: a nullum crimen sine lege elve folytán csak az vonható büntetőjogi felelősségre, akinek a cselekménye beleillik valamely diszpozíció keretei közé. Ez a garanciális jelentőség azonban nem mindig érvényesül maradéktalanul, mivel a keretdiszpozíciók – előnyeik mellett – azzal a jogbiztonságot fenyegető veszéllyel is járnak, hogy az azokat tartalommal kitöltő alacsonyabb rendű jogforrások nem feltétlenül maradnak meg a törvényszabta keretek között. Továbbá figyelemmel kell lenni arra is, hogy ezek az alacsonyabb szintű keretkitöltő normák többnyire nem az alkotmányjogi garanciális kötelezettségek, nem a büntetőjogi alapelvek (főként a meghatározottsági követelmény: lex certa) jegyében és szellemében születtek.” NAGY FERENC: Kerettényállás, mulasztás és a büntetőjogi legalitás kapcsolatáról. Magyar Jog 2015/11, 616. p.

² FBK 1995. 14.

prospektus, sehol sem szerepelt sem a szobor, sem a medál szó. A köztudatban Buddha mindig szoborként ábrázolt. A sértettek közül mindenki úgy értelmezte, hogy szobrot kínálnak neki eladásra, többségük úgy nyilatkozott, ha felmerül bennük a kétség a termék szobor volta felől, meg sem rendeli azt. Továbbá egy kb. 5 cm nagyságú tárgynál 1 Ft értékű arannyal a felületén, ami tízezred grammal fejezhető ki, semmiképpen sem volt azonosnak tekinthető az általánosan elfogadott aranyozott fogalommal. A „csodálatos, szinte élő” kitétel, valamint az, hogy „valódi műalkotás”, csupán egyetlen rápillantást igényel, és minden műértés nélkül a legegyszerűbb ember számára is nyilvánvaló, hogy tucat darabbal áll szemben, ami nem csodálatos és messze nem műalkotás. A már hivatkozottak szerint a reklámanyag a terméket valódi aranyozott műalkotásként tüntette fel. A másodfokú bíróság álláspontja szerint többnyire szubjektív megítélés kérdése, hogy egy termék, alkotás műalkotásnak tekinthető-e. A „valódi” kifejezés pedig lehet egy termék tulajdonságát dicsérő kifejezés is, ami nem kifogásolható, hiszen minden reklám lényege az, hogy az általa terjeszteni kívánt terméket dicsérje és nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy művész által alkotott termékről van szó. Az aranyozottsággal kapcsolatban a másodfokú bíróság utalt a szakvéleményben foglaltakra, eszerint a Buddha medál – ha minimális mennyiségben is – de tartalmazott aranyat. A szakértő szerint Magyarországon nem volt meghatározva, hogy mit kell aranyozottnak tekinteni, hány mikron feletti aranytartalomnál lehet valamiről állítani, hogy aranyozott. Ilyen körülmények mellett a reklámanyagnak a szóbanforgó kitétele sem kifogásolható. A másodfokú bíróság szerint szükséges egy bizonyos határvonal meghúzása az elkövetési magatartás tévedést előidéző (vagy tévedésben tartást fenntartó) alkalmasságának megítélésénél, nem lehet tehát bármilyen magatartást alkalmasnak tekinteni a közte és a tévedés közötti okozati összefüggés megállapításánál. Az ügyeiket önmaguk intéző személyeknek ugyanis az érdekeiket elsősorban maguknak kell kellő gondossággal megvédeniük, az államnak nem lehet feladata, hogy minden egyes ügylet felügyelője, gondnoka legyen, hogy az egészen átlátszó vagy naiv megtévesztő tájékoztatásnál a kellő figyelmet pótolja, s ezáltal óvja meg ezen személyeket a káros következményektől. Okkal vetődik fel tehát az a kérdés, hogy az ügyeik intézésére képes, gondosan, kellő figyelemmel, felnőttkorúként eljáró állampolgárok alappal hihették-e a reklámanyagban foglaltakra figyelemmel, hogy az ún. „simogatós Buddhának” valóban megvannak azok a jellemzői, tulajdonságai, amelyeket leírtak róla. Számíthattak-e alappal arra, hogy viszonylag nem magas összegért egy olyan árucikket, szobrot fognak kapni, amely valódi műalkotás, netán művész által alkotott egyedi darab, amelynek az aranytartalma is lényegesen több a megállapítotthoz képest? A másodfokú bíróság ezen kérdésekre egyértelműen nemleges választ adott. Kétségtelen tény, hogy a fenti – másodfokú – döntés indokai reálisak, és megfontolásra méltók. Jelenleg azonban – csupán a törvényszövegből kiindulva – továbbra sincs jogszabályi háttere annak, hogy a csalás tekintetében a tévedést előidéző tájékoztatás alkalmasságát görcső alá vegye a jogalkalmazó.

A formális büntetni rendeltségen túli szintén közös jellemzője a tájékoztatási kötelezettség ellen (is) irányuló tényállásoknak, hogy a büntetőjog sohasem határozza meg a tájékoztatási kötelezettség címzettjét. Ez a kérdés egyfelől nem kuriózum a büntetőjogban, másfelől viszont rendkívül fontos kérdés. Előbbi kijelentés kapcsán megállapíthatjuk, hogy például az emberrablás esetén kihez lehet címezni a követelést, aminek a teljesítésétől teszi függővé az elkövető a személyi szabadságától megfosztott személy szabadon bo-

csátását.³ A jelen tanulmányban említett tényállások esetében sem derül ki a büntetőjogi normából, hogy ki is pontosan a tájékoztatás jogosultja. Ez a bizonytalanság nyilvánvalóan a szabályozás keretdiszpozíció jellegéből ered és talán érthető is. Nagyon fontos ugyanakkor ennek pontos tisztázása az eljárás során, mert ebből kiindulva tudjuk csupán meghatározni azt, hogy ki is lesz a cselekmény sértettje (lesz-e egyáltalán sértettje a cselekménynek), s ebből következően ki gyakorolhatja a sértett eljárási jogait. Vagy esetleg olyan álláspontot foglalhatunk el, hogy e deliktumoknak nincs is eljárásjogi értelemben vett sértettjük? Vagy van köztük olyan cselekmény, amelynek van (lehet) sértettje, s olyan is amelyiknek nem? Miként a későbbiekben látni fogjuk, talán az utolsó válasz lehet igaz.

A modern bírói gyakorlat konzekvens a tekintetben, hogy jogilag releváns kötelezettség megszegése esetén megállapítja a bűncselekmény elkövetését. Azt, hogy milyen kötelezettség minősül büntethetőséget alapítónak, mindig a konkrét ügy összes körülményét gondosan mérlegelve lehet megállapítani. Nem mindig egyszerű ez, s elképzelhető, hogy különböző bírói fórumok is eltérő következtetésre jutnak teljesen azonos történeti tényállást alapul véve. Ilyen nehézségeket is érzékeltet egy, a piacgazdaságra történő áttérés hajnalán született döntés, amelyben a bíróságnak arról kellett döntenie, hogy az igényelt 84 000 forint kölcsön helyett – az ügyintéző hibájából – 840 000 forint került kifizetésre, melyet bár a vádlott észlelt, arról azonban nem tájékoztatta a pénzügyintézetet.⁴ A csalás miatt indult büntetőeljárás során az elsőfokú bíróság álláspontja szerint az elkövetőt olyan kötelesség nem terhelte, hogy felvilágosító nyilatkozatot tegyen, a hallgatása terhére – jelen esetben a pénzügyintézet kvalifikáltsága miatt – nem róható. Álláspontja szerint a pénzügyintézet vagyoni hátrány nem érte, mert a kölcsönszerződés alapján az elkövetőnek kötelezettsége keletkezett az összeg visszafizetésére. Nem találta megállapíthatónak a jogtalan hasznoszerzés célzatát sem, mert álláspontja szerint az elkövető hitel felvételére jogosult volt, a felvett összeg nagyságát illetően pedig nem kellett ismernie, hogy magánkereskedőnek mekkora hitel folyósítható. A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság okfejtésével nem értett egyet. Az elkövető akkor, amikor annak ismeretében, hogy a pénzügyintézet 84 000 forint hitelt fog a számára folyósítani, felvette a tévedésből kifizetett 840 000 forintot, és a pénzügyintézet ügyintézőjének tévedését nem tárta fel, annak érdekében hallgatott, hogy a magasabb összeget felvehesse, s így a tájékoztatási kötelezettségét megsértette. A hallgatás tehát célzatos volt, azzal a tőle függetlenül megvalósult tévedést fenntartotta, azt kihasználva jutott az általa igényelt összeg tizszereséhez. A tévedésben tartás lényeges körülményre, a folyósított kölcsön összegére vonatkozott, mert a kölcsönszerződés egyik alapvető pontja a folyósítandó hitel összege. Az ügyintézők tévedésben tartásával a maga számára jogtalan hasznot kívánt megszerezni. Az elkövető tudatában volt annak, hogy a pénzügyintézet a kölcsönszerződés alapján 84 000 forint hitelt szándékozik nyújtani, mégpedig úgy, hogy a kölcsöntartozást és járulékait legkésőbb az év végéig vissza kell fizetnie. A szerződés alapján tehát csak a 84 000 forint kölcsönösszeg felvételére volt jogosult, arra teremtettek lehetőséget az általa is ismert szerződés feltételei. Az ezen felüli kölcsönösszegre a szerződéses jogviszony alapján már nem volt jogosult. A célzatos hallgatásával (a tájékoztatás elmulasztásával), a tévedés fenntartásával éppen e jogtalan haszon megszerzését kívánta el-

³ A 2012. évi C. törvény 190. § (1) bekezdése.

⁴ BH 1990. 293.

érni, és azt el is érte. E célzatos magatartásával okozati összefüggésben a sértett pénztintézetnek kárt okozott. Nem vitatható, hogy a pénztintézet működési körének jelentős tevékenysége a hitelnyújtás. Jelen ügyben is megmutatkozott, hogy a pénztintézet részéről a hitelnyújtás és a hitel összegének meghatározása igen körültekintően történik. Ezek alapján a pénztintézet részéről megállapítható lett volna ilyen összegű kölcsön igénylésekor, hogy az elkövető korábban már ismertetett jövedelmi, vagyoni viszonyai nem nyújtottak reális alapot arra, hogy a 840 000 forintos kölcsönösszeget egy év alatt vissza tudná fizetni, hiszen 70 000 forint lenne csak a kölcsön havi részlete a járulékok nélkül.

Továbbgondolva a kérdést felmerülhet, hogy ki felé kell ezen tájékoztatási kötelezettségnek fennállni: a passzív alany felé, esetleg a sértett felé vagy talán mindkettejük felé. Természetesen a kérdés csupán abban az esetben bírhat relevanciával, ha a passzív alany és a sértett személye szétválik. Talán tipikusnak mondható az az eset, amikor a passzív alany a sértett képviselőjében jár el. Ebben az esetben – amennyiben a tájékoztatási kötelezettséget fennforgónak állítjuk – a passzív alany felé is fennáll a tájékoztatási kötelezettség, hiszen úgy tekintjük, mintha a sértett maga járt volna el. Feltétlenül meg kell említenünk azonban azt is, hogy számos esetben nincs, nem is lehet a valóságban lejátszódó cselekvőség szempontjából gyakorlati jelentősége annak, hogy ki felé kell fennállni e kötelezettségnek, hiszen például egy jogi személy esetében kizárólag a képviselője felé állhat fenn a kötelezettség praktikus értelemben, még akkor is, ha esetleg a jogi kötelezettség a jogi személy felé irányulna, de nyilván a jogi személy kizárólag képviselője útján tud jognyilatkozatot tenni, illetve elfogadni. Természetes személy vonatkozásában viszont minden további nélkül felmerülhet a kérdés.

Vannak olyan esetek, amikor nem lehet kérdéses a tájékoztatási kötelezettség megléte. A konkrét történeti tényállás⁵ szerint az elkövető bérleti szerződést kötött, amely alapján egy gazdálkodó szervezet bérbe vette a lakását határozott időre havi bérösszegetért, amelyet havonta utaltak át a bérbeadó kezéhez. A gazdálkodó szervezet a lejárt szerződést nem hosszabbította meg és a lakásból kiköltözött. A költözésnél jelen volt a bérbeadó is, aki átvette a lakás kulcsait. A gazdálkodó szervezet adminisztrációs tévedés folytán azonban a havi bérösszegeket egy ideig továbbra is küldte a bérbeadó nevére, aki azt minden hónapban felvette. A jogtalanul felvett bérleti díjakkal a terhelt kárt okozott, amely nem térült meg. A bíróság álláspontja szerint az elkövető rosszhiszemű⁶ magatartása megvalósítja a csalást, mivel nem tájékoztatta a vállalatot a jogtalan kifizetés(ek)ről. Amire a bérleti szerződés alapján feltehetően köteles lett volna, tehetjük hozzá, a Legfelsőbb Bíróság ugyanis csupán a tájékoztatási, illetve figyelemfelhívási kötelezettségét állapította meg az elkövetőnek, azonban annak alapját nem jelölte meg, vagyis nem lehet tudni, hogy a bűnösség megállapítását a Polgári Törvénykönyvre alapozta-e vagy pedig a bérleti szerződésre. Azért lett volna különösen hasznos megismerni az okfejtést, mert egy megszűnt kötelmi jogviszonyról van szó, s e tekintetben kérdéses, hogy önmagában ez a megszűnt szerződés – mivel a bérlet tényleges fennálltáig egyik fél sem támasztott igényt a másikkal szemben,⁷ hisz a teljesítés mindkét fél részéről szerződés- és jogszabályszerű volt – eredményezhet-e tájékoztatási kötelezettséget,

⁵ BH 1986. 266.

⁶ A bíróság használja indoklásában ezt a fogalmat, amely elsődlegesen a polgári jogban használt terminológia.

⁷ Legalábbis az eseti döntésből nem tűnik ki ennek ellenkezője.

vagy sem. Nyilvánvaló, hogy amennyiben a legfelső bírói fórum e tájékoztatási kötelezettséget minden polgári jogi jogviszonyra, illetve abból eredeztethető szituációra érti, akkor felmerülhet bennünk, hogy nem a polgári jogban elvárt jóhiszeműség alapelvi szintű követelményének büntetőjogi leképeződéséről van-e szó? Mivel – s csupán ismételtetjük a korábbiakat – erre vonatkozóan tájékoztatást nem kapunk a hivatkozott döntésében, ezért minden további megállapítás csupán a jogi indokokra irányuló találgatás lenne. Érdekes kérdés lehet, hogy – s ebben a kérdésben szintén nem foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság – kinek kellett volna a tájékoztató jognyilatkozatot címezni? A pénz kiutalását végrehajtó alkalmazottnak? A gazdálkodó szervezet vezető tisztségviselőjének? Vagy „általában” a gazdálkodó szervezetnek? Úgy véljük – s e helyütt utalunk korábbi megjegyzésünkre –, hogy elsődlegesen a pénz utalásáról rendelkezni jogosult személynek – mint passzív alanyának – lett volna indokolt a figyelmét felhívni tévedésére, hiszen ő volt tévedésben a tekintetben, hogy továbbra is jár a bérleti díj a bérbeadónak, s ezért rendelkezett annak folyósításáról. Megfelelő lehet azonban az olyan jellegű tájékoztatás is, amely a sértett érdekkörén belülről irányul, hiszen végső soron a cél az alaptalan kifizetés megakadályozása. Napjaink professzionista – vagy esetleg fogalmazhatunk úgy, hogy túlbonyolított – struktúráiban – különösen nagyobb szervezeteknél – gyakran előfordul, hogy a tényleges vagyoni rendelkezést végrehajtó személy kizárólag a diszpozícióról döntő szervtől vagy személytől kapott instrukciók alapján cselekszik, annak felülvéleményezésére nincs joga. Van-e, lehet-e jelentősége annak, hogy elválhat a vagyonról rendelkezni jogosult személye és a diszpozíciót (jelen esetben az utalást) ténylegesen, technikai értelemben végrehajtó személye?⁸ Álláspontunk szerint ennek azért nincs jelentősége, mert a Büntető Törvénykönyv nem specializálja – véleményünk szerint bölcs jogalkotói álláspontot tükrözve – azt, hogy ki hajtja ténylegesen végre a diszpozíciót és ki rendelkezik afelől.⁹

Szintén közös jellemzője a cimben meghatározott magatartásoknak, hogy a tájékoztatásra kötelezett van meghatározva elkövetőként, ilyen értelemben tehát speciális a tettes. Persze nem lélegezhetünk fel, hogy végre egy egyértelmű állítás. Azért nem lélegezhetünk fel, mert az eljárás során – sőt még talán a nyomozás elrendelését megelőzően – tisztázunk kell azt, hogy ki is volt tulajdonképpen – a szakjogági normák alapján – a tájékoztatásra kötelezett. Ez egyes tényállásoknál viszonylag könnyen átlátható, ugyanakkor egy komplexebb szervezet esetén olykor egyenesen eleve sikertelenségre ítélt próbálkozás.

Az elkövetési magatartást vizsgálva megállapíthatjuk, hogy egyes tényállások esetében kizárólag akkor tényállásszerű a magatartás, ha a kötelezett elmulasztja a tájékoztatást, míg mások esetében vegyes szabályozás figyelhető meg, mert a mulasztás mellett a nem megfelelő tájékoztatás is tényállásszerű. Ebből persze nem kevés dogmatikai nehézség is adódik. Ez elsőként említett esetben egy csekély tájékoztatás vagy nem megfelelő tájékoztatás kizárja a tényállásszerűséget? Persze lehet nemleges választ adni a teleologikus ér-

⁸ Felmerült ez a kérdés már a '60-as évek irodalmában is. RÓNAI RÓBERT – SALAMON GÉZA: *A vagyon elleni büntettek minősítési kérdései*. Budapest, 1969. 67. p.

⁹ Annál is inkább érdekes lehet a kérdés, mivel ilyen esetben a rendelkezést végrehajtó személy ebben az esetben nincs tévedésben, bár a törvény ezt nem is követeli meg. Különösen érdekes lehet ennek vizsgálata az olyan automatizált, tehát tényleges emberi beavatkozást nem igénylő rendelkezés esetén, amikor például rendszeres támogatást kap az elkövető, s azt – meghatározott ütemezésben – az előre meghatározottak szerint a számítástechnikai rendszer utalja ki, emberi beavatkozás nélkül.

telmezésre hivatkozással, de egyfelől gyakran a jogalkotó célja még a legnagyobb jóindulattal és a legnagyobb elszántsággal sem deríthető ki, másfelől elsőként a nyelvtani értelmezésből kellene kiindulnunk, s ennek sikertelensége esetén keresni más kapaszkodót, hiszen a jogalkotói célra hivatkozás olykor a norma nyelvtani értelmét rombolná porig, ez pedig – furcsa mód – már ismét egy alapelvi tétel¹⁰ megkérdőjelezéséhez vezethet...

Sajátos cselekményi körnek tekinthetők e tényállások abból a szempontból is, hogy több esetben negatív oldalról is szankcionálva vannak e cselekmények, azaz abban az esetben is tényállásszerű a magatartás, ha olyan tájékoztatást nyújt az elkövető, amelyre a tájékoztatott fél nem lenne egyébként jogosult.¹¹ Ezen kijelentés elsősorban – talán kizárólag – az információ-, adat- és titokvédelmi deliktumokhoz kapcsolódik, s ugyanolyan tartalmi problémákat vet fel, mint a nem (vagy nem megfelelő) tájékoztatás, hiszen gyakran semmilyen szintű norma nem rendezi azt a kérdést, hogy jogosulatlan tájékoztatás tartalma szerint mikor minősül már bűncselekménynek, és mikor kerülhet sor esetleg „csak” egyéb jogágba tartozó szankció alkalmazására, jellemzően például fegyelmi felelősségre vonásra.

III. A Büntető Törvénykönyvben szabályozott esetek

A törvényben hat helyen (öt tényállásban) szerepel a tájékoztatással összefüggésbe hozható elkövetési magatartás: az egészségügyi önrendelkezési jog megsértése (218. §), a személyes adattal visszaélés (219. §), a közérdekű adattal visszaélés (220. §), a költségvetési csalás (396. §) és a fogyasztók megtévesztése (417. §) tényállásoknál. Ezen bűncselekmények esetében a tájékoztatási kötelezettség megsértése explicit módon megjelenik a törvényi tényállásokban mint kizárólagos vagy mint alternatív elkövetési magatartás.

A 218. § vonatkozásában a tájékoztatási kötelezettség megsértése akként jelenik meg a törvényben, hogy az is bűncselekményt követ el, aki egészségügyi beavatkozás, orvostudományi kutatás, szerv- vagy szövetkivétel, illetve szerv- vagy szövetátültetés vonatkozásában fennálló, a beleegyezés és a hozzájárulás jogának gyakorlásához szükséges, törvényben előírt megfelelő tájékoztatást elmulasztja. Érdekes ugyanakkor, hogy az említett § (3) bekezdése a gondatlan elkövetés is büntetni rendeli, de nem a tájékoztatási kötelezettség megsértésével összefüggésben, hanem kizárólag a tényállásban meg-

¹⁰ Nullum crimen/nulla poena sine lege stricta. A nullum crimen/nulla poena sine lege elvekből eredő tilalmak és követelményeket lásd részletesen: NAGY FERENC: *A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről*. Magyar Jog 1995/5, 257–270. pp.

¹¹ Ilyennek tekinthetők például a magántitok megsértése (Btk. 223. §), a levéltitok megsértése (Btk. 224. §), a minősített adattal visszaélés (Btk. 265. §) az igazságszolgáltatással összefüggő titoksértés (Btk. 280. §), a gazdasági titok megsértése (Btk. 413. §), az üzleti titok megsértése (Btk. 418. §) és a tiltott adatszerzés (Btk. 422. §). Ebben a körben megjegyzendő, hogy amennyiben jogszabályban előírt tájékoztatási kötelezettség teljesítéséről van szó, úgy fel sem merülhet a cselekmény jogellenessége, így annak megállapíthatósága sem. De ez csak azon esetekre igaz, ha a jogszabályi keretek között teljesíti a tájékoztatási kötelezettségét, beleértve a jogszerű teljesítésbe – a tartalmi normaszűrőn túl – azt is, hogy a jogi aktusban meghatározott címzett számára teljesíti ezt a kötelezettséget.

határozott másik elkövetési magatartással összefüggésben¹², vagyis a tájékoztatáshoz kapcsolódó elkövetés kizárólag szándékos bűnösséggel követhető el, igaz, annak mindkét formájával. A deliktum részben az Alaptörvényben meghatározott¹³ kritériumra reagál büntetőjogi eszközökkel, biztosítva ezáltal a legmagasabb szinten deklarált követelmény hatékonyabb érvényesülését. Az említett elkövetési magatartással összefüggésben nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a tájékoztatási kötelezettség megsértése kizárólag *törvényen* alapuló tájékoztatási elvárás esetében lehet tényállásszerű, alacsonyabb szinten szabályozott jogforrás, esetleg szabályzatokban rögzített elvárás megsértése nem lehet tényállásszerű. A törvény egyértelműen az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény lehet, mivel jelenleg a vonatkozó tájékoztatás körülményeit ez határozza meg törvényi szinten. Persze az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a jövőben tovább cizellálódik jogrendünk, s így külön törvénybe kerülnek az említett szabályok. A büntető tényállás jelen formájában történő megfogalmazása szerencsésnek tekinthető, hogy egy esetleg ilyen, a jogszabályi környezetet érintő változás esetén sem szükséges módosítani a büntetőnormát. További szűkítésnek tekinthető, hogy kizárólag a beleegyezés és a hozzájárulás jogának gyakorlásához szükséges tájékoztatásra vonatkozó mulasztás alapozhatja meg a tényállást; ennek nyilvánvaló és vitathatatlanul helyes indoka az, hogy az egészségügyi önrendelkezési jog jogosultja megalapozott döntést tudjon hozni.¹⁴ Szintén a tényállásban megfogalmazott kritérium – és ez olykor még a szakjogági norma alapos ismeretében sem mindig egyszerűen megítélhető –, hogy *megfelelő* tájékoztatást kell kapni a jogosultnak. A megfelelést kizárólag a rendelkezni jogosulthoz mérten kell vizsgálni és gyakorlatilag ez előbbieken megfogalmazott cél elérésére vonatkozik: megalapozott döntést kell tudni hoznia a tájékoztatás alapján. Ez jelenti egyfelől azt, hogy a beavatkozás célját meg kell tudnia ismerni (egészségügyi beavatkozás, orvostudományi kutatás, szerv- vagy szövetkivétel, illetve szerv- vagy szövetátültetés), másfelől ennek kockázatait is ismertetni kell, illetőleg a tevékenység folyamatát is vázolni kell a rendelkező előtt. Általánosságban a megfelelés tekintetében többet nem lehet megfogalmazni, hiszen azt az adott művelet alapján kell tovább konkretizálni, így a megfelelés megítélése a jogalkalmazóra marad a konkrét körülmények alapján.

A 219. § relációjában a (2) bekezdés érdekes számunkra. Eszerint az követi el a bűncselekményt, aki a személyes adatok védelméről vagy kezeléséről szóló törvényi rendelkezések megszegésével az érintett tájékoztatására vonatkozó kötelezettségének nem tesz eleget, és ezzel más vagy mások érdekeit jelentősen sérti. A tájékoztatási kötelezettség vonatkozásában ebben az esetben is kizárólag törvényi kötelezettség megsértése alapozhatja meg a bűncselekmény elkövetését. A vonatkozó törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotv.). Az (1) bekezdésben meghatározott szabályok az adatvédelem büntetőjogi ve-

¹² Btk. 218. § (3) bekezdés: „Aki a beleegyezéshez vagy hozzájáruláshoz kötött, az (1) bekezdés szerinti egészségügyi beavatkozást, orvostudományi kutatást, szerv- vagy szövetkivételt, illetve szerv- vagy szövetátültetést gondatlanságból a jogosult beleegyezése vagy hozzájárulása nélkül végez.”

¹³ Az Alaptörvény III. cikk (2) bekezdése: „Tilos emberen tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni.”

¹⁴ KOVÁCS GÁBOR – NÉMETH IMRE – GELLÉR BALÁZS: *Az egészségügyi beavatkozás, az orvostudomány/kutatás rendje és az egészségügyi önrendelkezés elleni bűncselekmények szabályozására az új Büntető Törvénykönyvben (II. Rész)*, Büntetőjogi Kodifikáció 2005/2, 5–7. pp.

tületének kétségtelenül fontos elemei, azonban a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény szintén modern szemléletről tanúskodik. Ebben az esetben tehát ellentétes folyamatról van szó, mint az (1) bekezdésben, hiszen itt az adatkezelő gátolja meg abban az érintettet, hogy informálódjon saját személyes adatáról. Az Infotv. alapján¹⁵ érintettnek minősül bármely meghatározott, személyes adat alapján azonosított vagy – közvetlenül vagy közvetve – azonosítható természetes személy. A tájékoztatási kötelezettségre az Infotv. 14-20. §-ai határozzák meg a tájékoztatási kötelezettség azon körét, amelyek megsértésével a Btk. 219. § (2) bekezdése elkövethető. Ebben az esetben azonban nem pusztán az elkövetési magatartás kifejtése szükséges a tényállásszerűséghez, hanem az is, hogy ezzel más vagy mások érdekeit jelentősen sértse. Ezzel a jogalkotó eredmény-bűncselekménnyé minősítette a deliktumot, így ezen társadalmi típusú sértő eredmény nélkül legfeljebb más bűncselekmény vagy más jogágbeli szankció áll a tájékoztatási kötelezettség megsértése miatt rendelkezésre. Kissé mélyebbre ásva azonban két adatkezeléssel összefüggő tájékoztatási kötelezettségi csoportot különíthetünk el az említett jogszabályi rendelkezéseken belül. Az Infotv. 14. § a) pontja szerint ugyanis az érintett kérelmezheti az adatkezelőnél tájékoztatását személyes adatai kezeléséről, míg a 20. § (1) bekezdése szerint az érintettel az adatkezelés megkezdése előtt közölni kell, hogy az adatkezelés hozzájáruláson alapul vagy kötelező. Az előbbi esetben a 15. § (1) bekezdés határozza meg azon körülményeket, amelyről tájékoztatni kell az érintettet, míg a második esetben a 20. § (2) bekezdése teszi ugyanezt meg. A két esetkör közti különbség, hogy a 14. § a) pontjában csak kérelemre kötelező a tájékoztatás, a 20. § (1) bekezdése esetén hivatalból kell mindennek történnie. Kérdés, hogy a Btk. 219. § (2) bekezdése mely esetre vonatkozik? Elmondható, hogy – és ez a nyelvtani értelmezéssel belátható – a büntető törvénykönyv szövegezése („a személyes adatok védelméről vagy kezeléséről szóló törvényi rendelkezések megszegésével az érintett tájékoztatására vonatkozó kötelezettségének nem tesz eleget”) nem szűkíti le egyik vagy másik esetkörre az elkövetési magatartást, így az mindkét tájékoztatási kötelezettséghez kapcsolódóan megsérthető.¹⁶ Fontos utalnunk ugyanakkor arra is, hogy mivel a deliktum eredmény-bűncselekmény („és ezzel más vagy mások érdekeit jelentősen sérti”) és kizárólag szándékosan követhető el, az elkövető tudatának át kell fognia az objektív tényállási elemként meghatározott eredményt is, vagyis azt, hogy ezzel más vagy mások érdekeit jelentősen sérti.¹⁷ Ennek hiányában cselekménye nem valósítja meg az említett deliktumot. Szintúgy fontos, hogy az itt megkövetelt eredményhez hasonló eredményt („és ezzel jelentős érdeksérelmet okoz”) máshol is megfogalmaz a jogalkotó, azonban a kétféleképpen megfogalmazott eredmény egymáshoz való viszonya sem az elméletben sem a gyakorlatban nem tisztázott.

A 220. §-ban az (1) bekezdés a) pontja érdekes vizsgálódásunk szempontjából; több okból is. Az a) pontban két elkövetési magatartást is meghatároz – alternatív jelleggel – a jogalkotó. Formailag tekintve az első fordulat („közérdekű adatot az adatigénylő elől eltitkol”) is érinti a tájékoztatási kötelezettséget, pontosan a közös jellemzők körében

¹⁵ Az Infotv. 3. § 1. pontja.

¹⁶ Az érintett tájékoztatását az adatkezelő csak a törvényben meghatározott esetekben tagadhatja meg jogszerűen [Infotv. 9. § (1) bekezdés és 19. §], ebben az esetben a jogszabály engedélye miatt cselekménye nem lesz jogellenes és ezért értelemszerűen nem valósítja meg a bűncselekményt.

¹⁷ Tóth Mihály szavaival: „ez persze tudati elemek bizonyítását jelenti, ami közismerten mindig nehéz.” TÓTH MIHÁLY: *A család formáinak és büntetőjogi értékelésének változásai*. Belügyi Szemle 2001/4–5, 8. pp.

említett negatív oldalról megfogalmazott szankcionáláson keresztül. Arra figyelemmel azonban, hogy ebben a fordulatban kifejezetten a tájékoztatás nem szerepel, így ennek áttekintését mellőzzük. A második fordulatban meghatározott elkövetési magatartásban már kifejezetten nevesíti a törvény a tájékoztatási kötelezettség megsértését. Ennek megállapításához azonban több konjunktív feltétel teljesülése szükséges. Az első – ami egyébként a többi elkövetési magatartásra is igaz, s ez következik a tényállás konstrukciójából – az, hogy a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvényi rendelkezések megszegésével kerüljön sor a bűncselekmény elkövetésére. A tájékoztatási kötelezettség megsértése tehát csak akkor alapozza meg az elkövetést, ha a törvényi szintű (az Infotv.) szakjogági norma megsértésére kerül sor. A két fordulat közötti elvi különbség abban ragadható meg, hogy az első esetben pusztán nem közli a közérdekű adatot (ennek oka több minden lehet: egyáltalán nem kívánja az adatkezelő közölni, nem tekinti közérdekű adatnak a kért adatokat stb.), míg a második esetben már nem férhet kétség a kért adatok közérdekű jellegéhez – hiszen azt bíróság már jogerősen megállapította –, valamint kötelezte az adatkezelőt a közlésre. Ez a fordulat tulajdonképpen tehát a jogerős bírósági döntések kikényszerítéséhez fűződő társadalmi érdeket is szolgálja, ilyen értelemben tehát kettős jogi tárgyú a deliktum ezen fordulata. A közös jellemzők körében említett probléma e cselekmény kapcsán is markánsan megjelenik. Az elkövetője e deliktumnak az adatkezelő (Infotv. 3. § 9. pont) lesz, azonban nem egyszerű annak meghatározása, hogy nagyobb szervezet esetén ki is lesz az elkövető, azaz a szervezeten belüli hierarchia alapján végül ki lehet a deliktum tettese?

A költségvetési csalás 396. §-ban megfogalmazott tényállásában több alapesetet és elkövetési magatartást is nevesít a jogalkotó. A tájékoztatási kötelezettség megsértése több esetében is felmerülhet, azonban egy olyan van, ahol ez kifejezetten elkövetési magatartásként van expressis verbis rögzítve. A (7) bekezdésben szereplő III. alapeset a korábban hatályos Btk.-ban szereplő jogosulatlan gazdasági előny megsértése és az EK pénzügyi érdekeinek megsértés nevű bűncselekmények egyes elkövetési magatartásait tartalmazza.¹⁸ A tájékoztatási kötelezettség megsértése kapcsán kiemelendő, hogy egyrészt a büntetőnorma határozza meg azt, hogy mire kell, hogy irányuljon ez a kötelezettségsértés, másrészt nem csupán törvényi szintű előírás megsértésével követhető el, hanem bármilyen jogszabály, európai uniós aktus, vagy akár magában a pályázatban – tehát nem jogi normában – megjelenő kötelezettség is alapjául szolgálhat a tényállás megállapításának. Harmadrészt differenciál a jogalkotó: az is bűncselekménynek minősül, ha nem tesz eleget az elkövető a tájékoztatási kötelezettségének, de az is, ha hiányosan tesz eleget annak. Ez a korábbi tényállásokra nem jellemző megkülönböztetés, ugyanakkor sok elvi probléma mellett az is felmerül, hogy ha hiányos ugyan a tájékoztatás, de ez a tájékoztatás egészére érdemi kihatással nincs, akkor is megállapítható az elkövetés? A válasz igen, tényállásszerű lesz a magatartás, s e körben a jogalkalmazónak még arra sincs lehetősége, hogy mérlegeljen, hiszen vagy teljes és megfelelő a tájékoztatás vagy nem; ez utóbbi bűncselekmény, bármennyire is csekély a hiányosság.

A 417. §-ban a fogyasztók megtévesztése név alatt szabályoz több fordulatot a jogalkotó, amelyben kiemelt szerepet játszik a tájékoztatás. Az (1) bekezdés elkövetési magatartása kizárólag a megtévesztésre alkalmas tájékoztatás adása. A korábbiakban

¹⁸ MOLNÁR GÁBOR MIKLÓS: *Az adócsalás a költségvetési csalásban*. Budapest, 2011. 297–299. pp.

említettük, hogy a tájékoztatáshoz kapcsolódó tényállások a tájékoztatás elmulasztásával és/vagy nem megfelelő tájékoztatással követhetők el. A jelen tényállásban említett „megtévesztésre alkalmas”-ság dogmatikailag a második csoportba sorolható. A tájékoztatási deficit – egyéb feltételek megléte esetén – akkor büntethető, ha az kizárólag „különleges árkedvezmény vagy árelőny meglétéről, vagy nyeresési esélyről” szól. Kivételes tehát ezen tényállás abból a szempontból (is), hogy a törvény a büntetőnormában tartalmazza azt, hogy mire vonatkozhat a hiányos tájékoztatás; az (1) bekezdésben meghatározott alapeset relációjában tehát elmondható, hogy nem keretdiszpozícióról van szó, hiszen maga a büntető törvény határoz meg minden tényállási elemet. Feltétlenül utalnunk kell arra, hogy az ilyen közlés sikere, pontosabban a tévedés előidézése – tévedésbe ejtés – esetén a klasszikus vagyon elleni deliktumok közé tartozó csalás elkövetése merül fel.¹⁹ Ritkán exponált tény, de az elkövetés helye szempontjából is kuriózum a tényállás a többi „tájékoztatási deliktum”-hoz képest, mivel kizárólag szervezett termék bemutatón követhető el, amelynek fogalmát a 417. § (4) bekezdés b) pontjában találjuk meg. A tényállás (2) bekezdése szintén elkövethető megtévesztésre alkalmas tájékoztatással, azonban itt ennek kizárólagossága megtörik, s más elkövetési magatartások is megjelennek, s más körülmény mellett célzatot is megkövetel a jogalkotó.

Összefoglalva elmondható, hogy a büntető törvénykönyvben meghatározott, a tájékoztatási kötelezettség megsértését a büntető normában említő esetek jellemzően – bár nem kizárólagosan – a keretdiszpozíciók olyan sajátos csoportját képezik, amelyek nem csupán az ebből a tényből eredő nehézségeket okozzák a jogalkalmazóknak, hanem ezen túlmenően jóval komolyabb kihívást jelentenek a gyakorlatnak.

¹⁹ KARSAI KRISZTINA: *Fogyasztóvédelem és büntetőjog*. Budapest, 2011. 124–125. pp.